

BÜYÜMEME: İMKAN VE SINIRLILIKLAR

Yeliz SARIÖZ-GÖKTEN¹
Kerem GÖKTEN²

Öz

Doğal kaynakları ve insan emeğini sermaye birikiminin emrindeki unsurlar olarak gören kapitalist üretim biçimi kendi işleyiş mantığından kaynaklanan krizleri görmezden gelme eğilimindedir. Kesintisiz büyümeyi merkeze alan anaakım iktisat anlayışı doğrultusunda izlenen politikalar yalnız doğal kaynakları tüketmekle yetinmemiş, yaşam alanımız olan yerküreyi de bütünüyle tehdit eder hale gelmiştir. İklim krizi ve çevre kirliliği yarım yüzyıl öncesine dayanan uyarıların bizi getirdiği kritik eşiktir ve sistem tarafından yönetilecek, ötelenecek bir olgu olmaktan çıkmıştır. Bu çalışma kapitalizmin başarı ve refah ölçütleri arasındaki başat konumunu hiç yitirmeyen büyüme anlayışı karşısına yeni bir toplum tasarımı koymaya çalışan büyüme yaklaşımının insanlığa sunduğu fırsatlar üzerine yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte büyüme yaklaşımının dünya halkları nezdinde gereken yankıyı yaratmadığı, bir tür uzman ve aktivist duyarlılığı olarak kaldığı gözlemlenmiştir. Büyümeme anlayışının ağırlıklı olarak toplumun piyasa güçleri karşısında kaybettiği mevzileri geri almasına yönelik güçlü vurgu ve mücadele çağrısından ziyade “hayatta kalma” odaklı bir çerçeveye sıkıştığı ileri sürülebilir. Büyümeme hareketi ancak “yeni bir yaşam ve toplum nasıl olmalı” sorusuna etkili yanıtlar vereceği bir yeniden düşünme sürecinin ardından bir umudu, gerçek bir çağrıyı temsil edebilir.

Anahtar Kelimeler: İktisadi Büyüme, Büyümeme, Çevre Kirliliği, Kapitalizm, Ekoloji.

¹ Doç.Dr., Yeliz SARIÖZ GÖKTEN, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, yezsaroz@hotmail.com, ORCID No: 0000-0002-6900-9017

² Doç.Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İİBF Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü, keremgokten@gmail.com, ORCID No: 0000-0002-1876-2412

DEGROWTH: OPPORTUNITIES AND LIMITATIONS

Abstract

The capitalist mode of production, which sees natural resources and human labor as the elements in command of capital accumulation, tends to ignore the crises arising from its logic of operation. Policies followed in line with the mainstream economic approach, which focuses uninterrupted growth, have not only consumed natural resources, but also completely threatened the earth, which is our living space. The climate crisis and environmental pollution are the critical thresholds brought by warnings dating back half a century, and they are no longer a phenomenon to be managed and postponed by the system. This study focuses on the opportunities offered to humanity by the degrowth approach, which tries to put a new social design against the growth concept that has never lost its dominant position among the success and welfare criteria of capitalism. However, some observe that the degrowth approach did not create the necessary reflections for the peoples of the world and remained a kind of expert and activist sensitivity. It can be argued that the understanding of degrowth mostly stuck in a framework focused on “survival” rather than a strong emphasis and call for a struggle for the society to regain the positions it lost in the face of market forces. The degrowth movement can only represent a hope, a real call, after a rethinking process in which it will give effective answers to the question of “what should a new life and society be like”.

Keywords: Economic Growth, Degrowth, Environmental Pollution, Capitalism, Ecology.

“Tüm teoriler, tamamen doğru olmayan varsayımlara dayanır. Onları teori yapan da budur. Başarılı bir biçimde teori oluşturma sanatı, kaçınılmaz bir biçimde nihai sonuçların duyarlı olmayacağı basitleştirici varsayımlar yapar.”

R. Solow (1956).

Giriş

2008 küresel finansal krizinin yarattığı “Büyük Durgunluk” koşullarından çıkmaya çalışan küresel kapitalizm, içinde bulunduğu yapısal kriz ile çakışan bir konjonktürel kriz (ticaret savaşları) ve bir dışsal şok olan pandemi ile sarsılmış durumdadır. Bu “çoklu krizler” ortamı ekonomik ve sağlık krizlerine kıyasla çok daha uzun süreye yayılan iklim krizi ile adeta taçlanmaktadır. Doğayı sermaye emrine verilmiş bir armağan olarak gören klasik ve neoklasik

iktisat teorileri ve bunların biçimlendirdiği politikalar yerkürenin kaynaklarını büyük bir iştah ile tüketmiştir. Sürekli birikim mantığı ile işleyen, insanın ve doğanın sistematik sömürüsüne dayalı kapitalist sistem dünya halkları yerine doğa tarafından sınırlandırılacağı benzetilmektedir. Doğa duvarına çarpan küresel kapitalizmin başat aktörleri küresel ısınma, iklim krizi tehlikelerini artık görmezden gelmemekle birlikte gerekli uluslararası politika koordinasyonunu sağlamada güçlük çekmektedirler. Teknolojinin yarattığı sorunlar yine teknoloji yardımıyla çözülmeye çalışılmakta, küresel ısınma ile mücadele hedeflerini yakalama ve yoksul ülkelerin ihtiyaç duyduğu iklim finansmanını sağlama konusunda gerekli duyarlılık ortaya konamamaktadır. Devlet adamları ve irili ufaklı firmalar peşpeşe karbonsuzlaştırma taahhütleri verirken, sürekli birikime ve kısırlanmış tüketime dayalı sistemi gözden geçirmeye pek niyetlenmemektedirler. Aksine tükenen doğal kaynaklar, suyun özelleştirilmesi örneğinde görüldüğü üzere kıtlık yaratma üzerine kurulu kapitalist üretim biçimi için yeni değerlendirme ve karlılık alanları yaratmaktadır.

Bu çalışma yukarıda sözü edilen çevresel yıkımı ortadan kaldırmanın yolları üzerinde yoğunlaşmayı hedeflemektedir. Büyüme anlayışının ekoloji ve dünya halklarını getirdiği kritik noktanın kısaca resmedilmesinin, “büyümenin sınırlarının” ortaya konmasının ardından insan yaratıcılığına ve toplumsal yaşama yeni bir alan açmayı hedefleyen büyüme yaklaşımı üzerinde durulacaktır. Çalışma büyüme kavram ve düşüncesinin basit bir tanıtımını yapmayı değil, bu yaklaşımın inşa etmeye çalıştığı büyüme sonrası (post-growth) toplumun insanlığın önüne sunduğu olanakları sergilemeyi amaçlamaktadır. Kapitalist toplumun mevcut örgütlenişi üzerine eleştiriler getiren ve anlamlı sorular soran büyüme yaklaşımının hayata geçirilmesinin önündeki sınırlılıkların demokrasi ve bu hareketin örgütlenme anlayışı üzerinden ortaya konması çalışmanın bir diğer amacıdır. Böylelikle büyümemenin gerçek bir alternatif oluşturup oluşturmayacağı sorusu tartışmaya açılmaktadır.

1. Büyümenin Sınırları

Anaakım makro iktisadın başlıca performans ölçütü olan büyüme, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) artışı ile ölçülmektedir. GSYH, bir ülkede bir yıl boyunca üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin piyasa değeridir. Kişi başına reel GSYH, genellikle bir ülke ekonomisinin zaman içindeki gelişimini ve diğer ülkelere göre konumunu ortaya koyan temel gösterge olarak kabul edilir. Bu özelliği ile kişi başına GSYH genellikle toplumsal refaha özdeş görülür (Van Den Bergh, 2009: 117-118).

Anaakım iktisadın, kapitalist üretim biçiminin çevreye verdiği zararı perdelemek adına geliştirdiği en önemli argüman, büyümenin belli bir düzeye kadar çevresel bozulmaya neden olacağı, ancak belli bir gelir düzeyine ulaşıldıktan sonra çevresel bozulmanın makul düzeyde kalacağı iddiasıdır (World Bank, 1992: 40; Selden ve Song, 1994: 161; Grossman ve Krueger, 1995: 371).

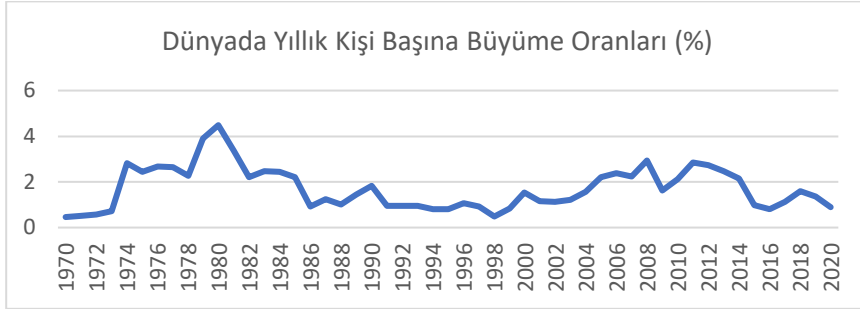
İktisadi büyüme anlayışı ile çevre arasında bağdaşmazlık olmadığına vurgu yapan OECD, yeşil büyüme kavramına vurgu yapar. Buna göre yeşil büyüme, çevresel etmenlerin ve doğal kaynakların insanların refahını sağlamaya devam ederken iktisadi büyümenin ve kalkınmanın teşvik edilmesi şeklinde tanımlanmıştır. Bunu yapmak için sürdürülebilir büyümeyi destekleyecek ve yeni iktisadi fırsatlara yol açacak yatırımları ve inovasyonu harekete geçirmek gerekmektedir. Yeşil büyüme göstergelerini tanımlamak için doğal bir başlangıç noktası, ekonomik girdilerin ekonomik çıktılara (mal ve hizmetler) dönüştürüldüğü üretim alanıdır. Bunu yaparken de çevresel tahribat dikkate alınmalıdır. OECD'nin yeşil büyüme doğal kaynakları ve doğayı dikkate alan bir büyümedir şeklindeki iddiası pek çok akademik çalışma tarafından çürütülmüştür (OECD, 2011: 9).

Yine anaakım iktisadın en bilinen “kıt kaynak-sınırsız istek” kabulü aslında sınırsız büyümenin de temelidir. Buna tanıma göre kaynaklar mutlak değil görelî olarak kıttır ve istekler görelî değil mutlak olarak sınırsızdır. Görelî bir kıtlık söz konusuysa ve istekler mutlak anlamda sınırsızsa o halde "sonsuz kadar büyüme" gereklidir. Bu tanımda göz ardı edilen bazı kaynakların mutlak anlamda kıt ve bazı isteklerin ise görelî olduğudur. Aslında sınırsız büyüme bir mittir (Daly, 1974: 152).

Yine anaakımın refah göstergesi olarak gördüğü gelir artışı da tartışmalıdır. Gelir düzeyi ve refah arasında düşünüldüğü gibi bir ilişkinin olmadığına ve Maslow'un ifade ettiği temel ihtiyaçların daha öncelikli olduğuna ilişkin yaygın bir kabul bulunmaktadır. Lüks tüketimin belli bir noktadan itibaren temel ihtiyaçları ikame etmede zorlanacağı; huzur, temiz hava, doğayla iç içe olmak gibi temel ihtiyaçların karşılanmasında GSYH artışının refahı ölçmede yetersiz kalacağı özellikle son dönemde sık sık vurgulanmaktadır. Ayrıca GSYH hesaplamalarında doğaya verilen zarar yer almazken, çevre kirliliğini azaltıcı önlemlerin hesaplamada yer alması eleştirilmekte ve GSYH'nin ülkeleri olduğundan zengin gösterdiği ifade edilmektedir (Van Den Bergh, 2009: 129).

Yakın dönemde yapılan çalışmalarda iktisadi büyüme çağının sona yaklaştığı savunulmaktadır. Buna göre sanayileşmiş Kuzey ekonomileri, küçülme çağının ilk aşamalarına girdiler. Bu durum, kapitalizmin altın çağının 1970'lerde stagflasyon dönemine dönüşmesinden bu yana iktisadi

faaliyetlerin artış hızında gerçekleşen bir düşüşü gösteren veriler ile de destekleniyor. Aşağıdaki grafikte dünyadaki büyüme oranlarındaki değişim yer almaktadır (Klitgaard ve Krall, 2012: 247).

Grafik 1: 1961-2021 Dünyada Yıllık Kişi Başına Düşen Büyüme Oranları (%)

Kaynak: World Bank Data (2022),

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PETR.RT.ZS>

Yukarıda görüldüğü üzere kapitalist dünya ekonomisinde kişi başına gelir artışları son yılda düşük seyretmekle birlikte varlığını devam ettirmekte ve sistemin ana motivasyonu olmayı sürdürmektedir. Bu GSYH artışı daha ne kadar sürebilir? Günümüzde yapılan birçok çalışma iklim değişikliği, yenilenebilir kaynakların kullanımındaki artış ve biyoçeşitlilik kaybı gibi nedenlerle çevresel sınırlara yaklaşıldığına dikkat çekmektedir.

Sınırsız sermaye birikimine dayalı olan kapitalist sistemin artan sanayileşme, nüfus artışı, yetersiz beslenme, yenilenemeyen kaynakların tükenmesi ve bozulan bir ekolojik denge üzerine inşa edildiği ifade edilebilir. Şayet yukarıda adı geçen beş unsura rağmen ülkelerin büyüme eğilimleri aynen devam ederse, gezegenimizdeki büyüme sınırlarına önümüzdeki yüz yıl içinde ulaşılacaktır. Bu da hem nüfusta hem de endüstriyel kapasitede oldukça ani ve kontrolsüz düşüşlere yol açacaktır (Meadows vd., 1972: 21).

Büyümenin bir diğer sınırlılığı ise kendi iç dinamiklerinden kaynaklanır. Bu, üretim, tüketim ve bölüşümün etkileşimini içeren birikim sürecinin dinamikleriyle ilgilidir. Ekonomiyi hem döngüsel değişime hem de seküler durgunluğa yönlendiren içsel sınırlar mevcuttur. Ekonomi tarihsel olarak bu sınırlara ulaştığında bir dizi dönemsel durgunluk ve bunalım/kriz ortaya çıkmaktadır (Klitgaard ve Krall, 2012: 248). Yaşanan bu bunalım/kriz dönemlerinden çıkış önerisi de genellikle sınıfsal olur. Kapitalist sınıfın krizden çıkmasını desteklenerek üretim çarklarının devamı, üretimdeki devamlılık ile tüketime ivme kazandırılması ve büyüme odaklı sistemin sürmesi amaçlanır. Ancak burada diğer bir kriz, çevre krizi göz ardı edilmektedir. Tüm canlılar için mevcut ve gelecekteki yaşam koşullarını tehdit eden iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik kaybı ve ormansızlaşma gibi

pek çok olumsuz gelişmenin nedeni de aslında sınırsız birikim amacıdır. İklim krizi, dünyanın üretim hacmindeki artışların ve sürdürülemez tüketim talebinin bir sonucudur (Buch-Hansen, 2018: 159). Ayrıca büyümenin psikolojik rahatsızlık, uzun çalışma saatleri, çevre kirliliği gibi önemli maliyetleri vardır. GSYH artışında, bir hapishanenin inşası veya bir nehrin temizlenmesi gibi maliyetler faydalı kabul edilir. Aslında GSYH artmaya devam etse de bunun refah artışı anlamına gelmeyeceği aşıkardır (Kallis, Demaria ve D'Alisa, 2015: 8).

İktisadi faaliyetin en yaygın kullanılan ölçüsü olan GSYH'nin hesaplanmasında kullanılan uluslararası standartlar vardır. Ancak GSYH, çoğunlukla iktisadi refahın bir ölçüsüymüş gibi ele alınmasına rağmen, aslında piyasa üretimini ölçer. Ekonomik katma değere odaklanan bu anlayış, bir bütün olarak insan ve doğanın maddi varoluş koşullarının göz ardı edilmesine, milli gelir muhasebesine içerilmemesine neden olur. Bu iki değişkenin karıştırılması, insanların refah düzeylerine ilişkin yanıltıcı göstergelere yol açabilir ve yanlış politika kararların alınmasına neden olabilir (Stiglitz, Sen ve Fitoussi, 2010: 23; Foster ve Clark, 2009: 14).

Literatürde büyüme ve refah kavramlarının birbiriyle özdeş görülmesinin yanlışlığına vurgu yapan pek çok çalışma vardır. Bu çalışmaların öncüsü olan Lauderdale 8. Kontu J. Maitland, 1819'da kamusal refah ile bireysel zenginlik arasında ayrıma gitmiştir. Bu ayrıma göre kamu refahı, insanın arzu ettiği, kendisi için yararlı veya zevkli olan her şeyden oluşur. Bireysel zenginlik ise insanın arzu ettiği, kendisi için yararlı veya zevkli olan ancak belli bir kıtlık derecesine sahip olan her şeyden oluşur. Bir malın kıtlığından söz edilebilmesi için değişim değerinin olması gerekirken bir malın kamu refahı olarak kabul edilebilmesi için kullanım değerine sahip olması yeterlidir. Lauderdale, bireysel zenginliğin genişleyebileceğini ancak bu gerçekleşirken kamusal refahın azalacağına dikkat çeker. Çünkü kullanım değeri büyük olan, ancak değişim değeri olmayan şeyler kıt hale gelirse bu mallar artık değişim değerine sahip olur ve böylece refah olarak görülür. Lauderdale'e göre kamusal refah, bireysel zenginliklerin toplamından ibaret değildir (Daly, 1998: 22). Lauderdale Paradoksu olarak anılan yaklaşım iki yüzyıl önce formüle edilmiştir, ancak bugün daha büyük önem taşımaktadır. Su kıtlığı, hava kirliliği, dünya açlığı, küresel ısınma ve yakıt kıtlığı belirgin, yakıcı küresel gerçekliklerdir (Foster ve Clark, 2009: 13).

Lauderdale'den uzun yıllar sonra Abramovitz de verimlilik artışının kişi başına çıktı artışının temel kaynağı olarak görüldüğüne vurgu yapar. Buna göre kişi başına çıktı artışı iktisadi refahın temel kaynağı olarak görülür. Ancak kişi başına büyüme ile refah artışı aynı şey değildir. Aslında GSYH, refahı simgeleyen yeterli bir ölçü değildir. Refahın, iş ve gelir güvencesi ile fırsat eşitliği gibi kavramları da barındırması gerekir (Abramovitz, 1981: 1-

2). Asgari bir gelir düzeyi, sağlık hizmetleri, sosyal sigorta gibi alanlarda hükümetlerin iktisadi rolünün genişletilmesi sadece fırsat eşitsizliklerini azaltma ile ilgili değildir. Bu aynı zamanda büyüme sürecinin bir parçasıdır (Abramovitz, 1981: 2-3). Anaakım büyüme teorilerinde sermaye birikiminin üretim artışına, gerçek getiri oranına ayak uydurduğu dengeli bir büyüme patikasına ulaşmanın bir sonucu olarak, kişi başına düşen hasılda "modern" bir artış ortaya çıkar. Sermaye ve tasarruf oranı sabit kalır ve istikrarlı teknolojik ilerleme emeğin verimliliğini artırmaya devam eder. Böylece hem sermaye-emek oranı hem de emek üretkenliği seviyesi artar. Ancak bildiğimiz şekliyle genel ekonomik büyüme özünde dengeli, istikrarlı bir durum değildir (Abramovitz ve David, 1973: 428-429).

Mutluluk ve gelir arasındaki ilişkideki sorunlara dikkat çeken bir diğer isim Easterlin'dir. Büyümenin refah ölçümünde yetersiz kaldığı, bireylerin mutluluğunda gelirin belli bir düzeyde etkisinin olacağı ancak uzun dönemde mutluluğu belirleyen başka pek çok değişkenin olduğu savı Easterlin tarafından da ileri sürülmüştür. Easterlin iktisatta, toplumsal refah ve iktisadi refahın aynı görüldüğünü, bu hatalı bakış açısı nedeniyle refah ölçüsü olarak gelirin kullanıldığını savunur (Easterlin, 1974: 90). Easterlin belirli bir düzeye kadar mutluluğun hem ülkeler arasında hem de ülke içerisinde doğrudan gelire değiştiğini, ancak uzun dönemde mutluluk ve gelirin uzun vadeli büyüme oranları ile önemli ölçüde ilişkili olmadığını belirtir. Çelişkinin temel nedeni sosyal karşılaştırmadır. Bir noktada, daha yüksek gelire sahip olanlar daha mutlu olurlar. Çünkü gelirlerini, kendilerinden daha düşük gelire sahip olanlarla karşılaştırırlar. Bununla birlikte, nüfusun genelinde gelir artışı ortaya çıktığında bireylerin gelirlerini karşılaştırdıkları alt gelir gruplarının da geliri artar. Bu durum da kendi gelir artışının mutluluk üzerindeki olumlu etkisini bozar (Easterlin ve O'Connor, 2020: 2).

Büyüme yerine refahın gelişmişlik göstergesi olmasına ilişkin Stiglitz, Sen ve Fitoussi tarafından toplumsal gelişmişlik düzeyinin belirlenmesinde kullanılmak üzere Sosyal Gelişme Endeksi (SPI) geliştirilmiştir. Bu indeksin refah ölçümünde daha açıklayıcı olma nedeni hesaplamada kullanılan değişkenlerdir. Endeks beslenme, temiz su erişimi, eğitim, bilgi ve teknolojiye erişim, kişisel özgürlük, barınma, bireysel güvenlik, çevre kalitesi, eşitlik gibi temel gelişmişlik göstergelerini de dikkate almaktadır (2009: 14-15). Aşağıdaki tabloda 2021 yılı için çeşitli ülkelerin SPI'ye göre sıralaması ve yıllık GSYH büyüme oranları yer almaktadır. Tabloda da görüldüğü üzere büyüme yerine SPI'e göre karşılaştırma yapıldığında en yüksek değerlere sahip olan ülkelerin Kuzey Avrupa Ülkeleri olduğu, küresel hegemon ABD'nin 24'üncü sırada kaldığı görülmektedir. 1978'den itibaren küresel kapitalizme eklenme süreci içinde olan, dünyanın en yüksek büyüme oranlarına erişen Çin'in 100'üncü ve yine son on yılda çok yüksek büyüme

oranları ile dikkat çeken Hindistan'ın 115'inci sırada yer aldıkları görülmektedir. Bu tablodan da anlaşılacağı üzere üretim yerine temiz su kaynaklarına erişim, sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanma, daha iyi barınma, eşitlik ve adalet gibi kriterlere göre hesaplanan endeksler gelişmişlik ve refah açısından daha açıklayıcı olacaktır.

Ülkeler	Sıralaması	SPI Değeri	GSYH (%)
Norveç	1	92.63	3.9
Finlandiya	2	92.26	3.5
Danimarka	3	92.15	4.7
İzlanda	4	91.78	3.7
İsviçre	5	91.41	3.7
Almanya	10	90.32	2.9
İngiltere	18	88.25	7.4
Fransa	19	88.23	7.0
ABD	24	86.29	5.7
Türkiye	87	67.99	11.0
Çin	100	65.44	8.1
Hindistan	115	58.8	8.9

Tablo 1: Seçilmiş Bazı Ülkelerin SPI Değerleri ve Yıllık GSYH Artışı

Kaynak: <https://www.socialprogress.org/> ve <https://data.worldbank.org/>'dan yararlanılarak oluşturulmuştur.

2. Büyümeye Bir Alternatif Olarak Büyümeme

Büyümeme çevresel, toplumsal ve ekonomik krize bir yanıt olarak ortaya çıkmıştır. Büyümemeyi savunanlar farklı felsefi bakış açılarına ve entelektüel birikime sahiptir. Büyümeme savunusu kültürel, demokratik, çevresel, iktisadi ve kaynak yetersizliği gibi farklı alanlardan yola çıkılarak yapılmaktadır. Bu nedenle tek bir teori etrafında toplanıldığı söylenemez (Schneider vd., 2010: 511). Tarihsel olarak, büyümeme hareketi neoliberal paradigma ile aynı tarihsel dönemde ortaya çıkmıştır. Kavramı ilk kullanan Gorz (1972) büyümemenin kapitalizm ile uyumlu olup olmamasından yola çıkmıştır. Büyüme ve sermaye birikimi olmadan kapitalist sistem devam edebilir mi? Gorz'a göre kapitalist sistemde bu mümkün olamaz. Yatırımların eskiyen onarmak veya yenilemek için gerçekleştirildiği, büyümeye dayalı olmayan bir kapitalist sistem Gorz'a göre çalışmıyor demektir. Sistem değişikliği üzerinde duran Gorz'a göre daha iyi yaşamın tek yolu; daha az üretmek, daha az tüketmek, daha az çalışmak, aslında yaşam biçimini değiştirmektir (1972: 10). Anaakım iktisatta iktisadi faaliyetlerin doğa ile ilişkisi ihmal edilmekte ve çevresel tahribata bağlı olarak ortaya çıkacak bir kriz göz ardı edilmektedir. Burada önemli olan daha fazla tüketmekten

kaçınmak değil, artık daha az tüketmektir. Kaynakların etkin kullanımı, kaynak israfının önlenmesi temel hedef olmalıdır. Üretim sürecinin doğanın tahribatında oynadığı rol dikkate alınmalıdır. Sistem ne yazık ki kaynakların sonlu olduğunu göz ardı etmektedir. Doğal kaynakların kendini yenilediği doğru olmakla birlikte bunun için belli bir sürenin geçmesinin gerektiği göz ardı edilmekte ve sınırsız büyüme adına ekosistemin dengeleri yerinden edilmektedir (Gorz, 1980: 20).

Büyümeme düşüncesinin mimarlarından Nicholas Georgescu-Roegen, termodinamik yasalarını iktisada uyarlayarak ekolojik iktisat alanında önemli adımların atılmasına katkıda bulunmuştur. Roegen'e göre iktisadi süreç çevreyi etkileyen ve onu değiştiren bir süreçten bağımsız olamaz. Modern ekonomilerin refahı, fosil yakıtlardan elde edilen enerji stokundan kaynaklanmaktadır. Ancak insanlığın sonsuza kadar yeni enerji kaynaklarına erişeceği ve bunları kendi yararına kullanmanın alternatif yollarını bulmayı başaracağı düşüncesi bir mittir (Georgescu-Roegen, 1975: 351). Roegen entropi yasasından hareketle doğal kaynak stokunun tükenmesinin modern uygarlığın da çöküşünü hazırlayacağını ileri sürer. Kaynakların sınırlı olması, insanlık için ölüm çanlarının çalması anlamına gelmektedir (Huber, 2022: 163). İktisadi sürecin mekanik bir anlayışla ele alınması, hammadde kaynaklarının kullanılması ve enerji üretiminin çevreyi etkilemediği gibi anlamsız/yanlış bir sonuca ulaşılmasına neden olur. Termodinamiğin Birinci Yasasına göre, bir işlem ileriye ve geriye doğru gerçekleşebilir. Yani her şey ilk baştaki gibi olur ve gerçekleşme sürecinde geriye bir iz kalmaz. Termodinamiğin bu yasası mekanikte işleyebilir ama iktisadi süreçler için gerçekleşmez. Bu durum Termodinamiğin İkinci Yasası olan Entropi'den kaynaklanır. Bu yasaya göre kapalı bir sistemde entropi sürekli ve geri dönülmez biçimde maksimuma doğru artmaktadır. Yani mevcut olan enerji yok olana kadar kullanılır. Sisteme yeni enerji takviyesi yapılmadığı takdirde de o enerji yok olur. Evrimsel bir süreç işlemektedir. Benzer bir biçimde iktisatta da enerji stoku için geri döndürülemezlik söz konusudur. Entropi Yasasının iktisatta geçerli olması nedeniyle sisteme yeni kaynaklar eklenmediği durumda mevcut işleyiş sürdürülemez. Sonuç olarak enerji stokuna dayalı olan büyümenin de kuşkusuz bir sınırı vardır (Georgescu-Roegen, 1975: 353-354).

2008 yılında Paris'de gerçekleştirilen Büyümeme Konferansı'ndan sonra kavram akademik yazında daha çok yer bulmaya başlamıştır. Toplumsal ve ekolojik olarak sürdürülebilirliği gerçekleştirmek, üretimi ve tüketimi azaltmak adına ortaya çıkan büyüme, büyüme fetişizmine bir karşı duruştur (Demaria vd., 2013: 195). "Sürdürülebilirlik ve Sosyal Eşitlik Konferansı"nda yedi maddede büyümeyle ilgili sorunlar ortaya konulmuştur. Buradan hareketle sınırsız iktisadi büyüme arayışından, küresel ve ulusal ekonomileri

"doğru boyutlandırma"³ kavramına doğru bir paradigma kayması çağrısında bulunulmuştur. Konferansta aşağıdaki maddelerden hareketle değişim zamanının geldiği savunulur (Research & Degrowth, 2010: 523).

a) İktisadi büyüme üretim ve tüketim artışına bağlı olarak hammaddelerin, enerjinin ve toprak kullanımının artmasına neden olmaktadır.

b) Mal ve hizmetleri üretim ve tüketiminde ekolojik olarak etkinlik sağlanmış olmakla birlikte küresel çapta iktisadi büyüme doğal kaynakların daha fazla tüketilmesine, atık ve emisyon artışlarına neden olmaktadır.

c) Küresel iktisadi büyüme, ülkeler arasındaki eşitsizliği artıran ticaret ve finans piyasalarındaki eşitsiz mübadele nedeniyle yoksulluğu azaltmayı başaramamıştır.

d) Bilimsel kanıtlara göre Küresel Kuzey başta olmak üzere, küresel ekonomi ekolojik anlamda sürdürülebilirlik düzeyinin ötesine geçmiştir.

e) Üretim ve tüketimdeki küresel büyümenin toplumsal olarak sürdürülemez olduğuna ve maliyetlerinin faydalarından daha yüksek olması nedeniyle iktisadi olmadığına dair kanıtlar her geçen gün artmaktadır.

f) En zengin ülkelerin küresel çevre kaynaklarını büyük oranda kullanımı hem yoksul ülkelerin kullanabileceği çevresel kaynakları azaltmakta hem de onların olumsuz çevre koşullarına daha fazla maruz kalmalarına yol açmaktadır.

g) Bu durumda küresel iktisadi faaliyetler ekosistemlerimizle uyumlu hale getirilmez, mevcut işleyiş toplumsal ihtiyaçlarımızı karşılayacak, küresel serveti ve geliri yeniden dağıtacak şekilde yanıt verilmezse sonuç istemsiz ve kontrolsüz bir ekonomik düşüş veya çöküş süreci olacaktır.

Yukarıda adı geçen Konferans sonrası oldukça ilgi gören büyümeme, iktisadi büyüme olmadan da iyi işleyen, sürdürülebilir ve toplumsal açıdan eşitlikçi toplum hedefler. Kavram sadece iktisadi olarak değil, farklı enerji biçimleri ve kullanımları, farklı ilişkiler, farklı cinsiyet rolleri, ücretli ve

³ "Doğru boyutlandırma", küresel ekolojik ayak izini (karbon ayak izi dahil) sürdürülebilir bir düzeye indirmek anlamına gelmektedir. Kişi başına düşen ayak izinin sürdürülebilir küresel düzeyden daha yüksek olduğu ülkelerde belli bir zaman içerisinde sürdürülebilir düzeylere indirilmesi gerekmektedir. Yine doğru boyutlandırma için yoksul ülkelerde tüketimin mümkün olan en kısa sürede, sürdürülebilir bir şekilde, yeterli bir düzeye çıkarılmasını gerektirmektedir. Bu süreçte gelir ve servet dağılımının da yeniden düzenlenmesi gerekecektir (Bkz. Research & Degrowth, 2010).

toplumsal yaşam arasında farklı zaman tahsisinin gerçekleşeceği demokratik geçişleri ve istekleri değil ihtiyaçları karşılayabilmek için kaynakların adil bir şekilde dağıtımını içerir. Bu amaçla, büyümeme savunucuları kapsamlı bir ekososyal politika, yani çevresel sürdürülebilirlik ve toplumsal eşitlik hedeflerini aynı anda yürüten politikalar ortaya koyar. Bu politikalar içerisinde gelir ve servete maksimum sınırlar uygulanması, iş güvencesinin sağlanması, çalışma süresinin azaltılması, yüksek karbon salınımına sebep olan lüks tüketime sınır koyulması, uçak ve hava alanı sayısının azaltılması ve reklamlara sınırlamalar getirilmesi yer almaktadır (Buch-Hansen & Carstensen, 2021: 313). Büyümeme, kapitalizmin temel motivasyonu olan büyüme hedefinden bir an önce vazgeçilmesinin gerektiğine vurgu yapmaktadır. Sistemin gerektirdiği sınırsız büyüme amacı, çevrenin ve insanlığın devamı amaçları ile çelişmektedir. Sürdürülebilir büyüme mitinden bir an önce vazgeçilme zamanı gelmiştir (Latouche, 2009: 8).

Büyümeme, Neoklasik veya Keynesyen iktisat gibi baskın paradigmalarda çatışma halinde olmakla birlikte "sorunlara çözümler sağlayan, evrensel olarak kabul görmüş bilimsel başarılar" anlamında bir paradigma değildir. Bazı akademik çevrelerce büyümeme, "fikirler ve değerler sistemi" anlamına gelen bir ideoloji olarak adlandırır (Demaria vd., 2013: 193). Sınırsız büyüme fetişini sarsacak şekilde büyümeme, sürdürülebilir bir dünyaya erişim için büyüme ideolojisini sorgulamayı amaçlamaktadır. Büyümeme teorisyenleri anaakım iktisadi ve kapitalizme uygun alternatifleri sorgulamış; serbest piyasanın bir mit olduğuna, ekonominin yeniden siyasallaştırılmasına ve önemli kurumsal değişimlere olan gerekliliğe vurgu yapmışlardır (Kallis, 2015: 1).

3. Büyümemenin Sınırları

Büyümeme bir toplumda mevcut fiziksel, ekolojik, toplumsal ve iktisadi sınırlara ulaşılmamasına bir yanıt arayışı olarak ortaya çıkmıştır. İşlerliği küresel anlamda tüm toplumların desteğine bağlıdır. Bu destek sağlanmadığında ve kurumsal anlamda teşvik edilmediğinde belli bir kesimin zihin egzersizinden ve fedakarlığından öteye gidemez. Bu durumun önüne geçmek adına ilk olarak üretimin yerelleştirilmesi, araçların azaltılması, hane başına kullanılan cihaz sayısının ve mal hacminin azaltılması, daha basit teknolojilerin benimsenmesi hedeflenir. İkinci olarak doğal kaynakların kullanımına ilişkin iktisadi ve toplumsal standartların belirlenmesi gibi makro düzeyde kapsamlı önlemlere işaret edilir (Sekulova vd., 2013: 5).

Gelişmiş ülkeler için sürdürülebilir bir büyüme, tüketim ve çevre kirliliği arasındaki değiş tokuşun nasıl gelişeceğine bağlıdır. Büyümenin çevresel maliyeti kabul edilebilir sınırların üzerine çıkarsa, toplumsal olarak bu

maliyete katlanmak istenmeyecektir. Üretim ve tüketim artışının sürebilmesi çevreye zararın minimize edilmesine bağlı olacaktır (Stokey, 1997: 2). Ancak kapitalist bir ekonomide büyümemenin gerçekleşebileceğine dair görüşler ileri sürülmekle birlikte kapitalizmin işleyiş yasaları gereği sermaye birikimine dayandığı unutulmamalıdır. Sistem, şiddetini yitirmeyen bir birikim güdüsüne dayanmaktadır. Üretim ve tüketimin demokratik ve kolektif olarak tanımlanacak ihtiyaçlar doğrultusunda gerçekleşeceği bir iktisadi sistemde kapitalistlerin yatırım yapmalarını güdüleyen sermaye birikiminin gerçekleşmeyeceği açıktır. Sömürü üzerine kurulmuş ve eşitsizlik üreten bir ekonomik sistemin büyümeme ile uyumlu olmadığına dair pek çok gösterge bulunmaktadır (Trainer, 2012: 593; Harvey, 2020: 188).

İktisadi faaliyetlerin biyosfer üzerindeki etkisini azaltmak veya en azından kontrol altına almak amacı ile yaşamı olabildiğince metalaştırma amacındaki piyasa toplumunun gereklilikleri arasında çelişki vardır. İktisadi büyüme için verimlilik artış elzemdir. Verimlilik artışı da temiz teknolojiler egemen olmadığı müddetçe biyosferi olumsuz etkiler. Ayrıca büyümenin kapitalist sistemin nihai amacı olması ikinci çelişki olarak yerini alır. Ülkelerin büyümediği yıllar tabii ki mevcuttur, ancak bu geçici olmalıdır. Aksi halde kapitalist birikimde aksaklıklar ortaya çıkar.

Daha önce de ifade edildiği üzere gelinen noktada büyümenin sınırlarına dayanılmıştır. Peki sınırlara ulaşıldıysa ve doğa artık kendini yenileyemeyecek kadar yıpranıyorsa neden büyümeme hareketi büyük bir yankı uyandırmamıştır?

Yukarıdaki sorunun yanıtı çok katmanlı olmakla birlikte başlıca üç başlıkta ele alınabilir. Bunlardan ilki büyümeme hareketinin mevcut üretim ve tüketim biçimlerini eleştirmekle birlikte alternatif bir toplum tasarımının belirsiz oluşu ve esasen kapitalist modernite anlayışından gerçek bir kopuşu temsil etmeyiştir. Neoliberal kapitalizmin 2008 sonrasında içine girdiği kriz-durgunluk konjonktürüne 2016 sonrasında liberal demokrasinin krizi de eklenince “yeni bir toplum” arayışları hızlanmış ve çeşitlenmiştir. Bu arayışlar arasında sayılabilecek büyümeme kapitalist birikim mantığını ve mevcut kalkınma örüntülerini eleştirirken yeni ve daha iyi bir toplumsal sistemin neye benzeyeceğini resmetme konusunda henüz yolun başında gözükmektedir. Büyümeme anlayışı bu haliyle, ekolojik yıkım ve türümüzün devamına yönelik felaket saptamasının pek ötesine geçmeyen, insan türünün varlığına yönelik tehdidin sona erdirilmesinin ertesinde yaşamın anlamı ve hangi değerler çevresinde nasıl biçimlendirilebileceği gibi kritik sorular karşısında sessiz kalan yalın bir strateji değişimi görüntüsü vermektedir. Yaşamın yeniden üretilmesini, toplumun tüm üyelerinin kurtarılmasını önceleyen “tüm anlamların/amaçların ötesinde yaşam” mottosu büyümemeyi, “büyüme için büyüme” anlayışının yurttaşların organik yaşamlarının iyileştirilmesi kabulü

ile buluşturmaktadır (Romano, 2012: 585). Büyümeme, iyi bir toplumun ve yeni ilişki biçimlerinin neye benzeyeceği, nasıl kurulacağına dair kolektif bir anlatı geliştirmeyen teknik/nötr bir yerde durmaktadır. Ölçülülük ve öz kontrole dayalı bir durağan durum arayışı çerçevesinde ortaya atılan geri dönüşüm, yeniden kullanım gibi kavramlar büyüme anlayışı reddedilmiş olsa dahi malların faydacı statüsünü bir manada yeniden üretmektedir (Romano, 2012: 587; 2020: 73).

İkinci tartışmalı alan büyüme ile demokrasi, yeni toplum arayışı arasındaki ilişkinin formülasyonuna ilişkindir. Büyümeme teorisyenlerinin çoğu büyüme fikri ile demokrasi arasında bir kader birliği olduğu kanısındadır. Büyümeme fikrinin hayata geçmesi demokrasinin yeniden doğumuna, yeniden doğan demokratik toplum ise büyüme yanlısı politikaların hayata geçmesine kaynaklık edecektir (Romano, 2012: 582). Bununla birlikte Batı demokrasilerinin çizdiği çerçeve, politik iktidar yapısı açık bir biçimde büyümenin sağlanmasına ve devamlılığına bağlıdır. Bu çerçeve yeşil parti ve hareketleri bile teslim almışa benzemektedir. Bu durum büyüme sonrasına ait bir yönetim inşası için sistemsel bir kısıt yaratmaktadır (Jackson, 2021:371-372; Trainer, 2012: 597).

Ekolojik dengenin krizde olduğunu gündeme taşıyan, insan varlığını tehdit eden üstel büyüme anlayışının trajik bir felakete yol açmadan değiştirilmesi yolundaki görüşlerin “teknik” içeriği de eleştiri konusu yapılmaktadır (Latouche, 2009: 8; Romano, 2012: 583). Tehditlerin boyutu karşısında ekolojik krizin üstesinden gelmek ve bir tür olarak varlığımızı sürdürmek uzman bilgisine sahip olanların dışında yeterince kavranabilecek bir şey değildir. Sıradan yurttaş, yıkımın nasıl durdurulacağına dair bilimin objektif esaslarına dayalı görüşlere güvenebilir. Bununla birlikte uzmanlardan soruna ve çözüm yollarına işaret edip kenara çekilmelerini, kararı yurttaşların işleteceği kolektif-bağımsız süreçlere bırakmalarını beklemek çok gerçekçi bir yaklaşım değildir (Romano, 2012: 583). Ekolojik krizler ile kıyaslandığında çok daha kısa süre içerisinde aşılacak krizleri yönetmek için bile teknokrat hükümetlere başvurma eğilimi düşünüldüğünde, “teknokratik aklın” toplumun sorunlarla başatma biçimini sorgulaması, kaynak dağıtma ve yurttaşların düşüncelerini biçimlendirme çabasına girmesi muhtemeldir. Beklenen felaketi bertaraf etmek için doğaya uyumun temel kaygı haline getirilmesi, apolitik bu aksiyom karşısında “iyi topluma” yönelik tüm arayış ve alternatif fikirlerin ikincilleşmesi sonucunu doğurabilir ve tekniğin hegemonyasını yaratabilir. Daha da kötüsü demokratik karar alma süreçlerinin yavaş ve etkin olmadığı görüşlerinin çeşitli vesilelerle dile getirildiği günümüzde ekolojiye acil uyum hedefinin otoriter yönetimlerle daha hızlı hayata geçirilebileceği fikri güçlenebilir (Romano, 2020: 47-48). Yerleşik büyüme anlayışının herkesin hayatta kalmasını ve esenliğini

belirgin biçimde öne çıkarması, toplumsal değişime bilimsel ve teknik bir kılıf arar görüntüsü hareketin bir politik proje olarak görülmesinin önünde engeldir (Romano, 2012: 586).

Büyümeme yaklaşımı örgütlenme anlayışı açısından da eleştirilebilir. Örgütlenme ölçeği olarak yerel ve yarı kentsel (suburban) birimlerin (kurumsal taşıyıcılar) öne çıkarılması, yerel eylemlere katılmanın büyük yapısal değişimlere kapı açabileceğini göstermek ve demokratik toplum arayışı açısından anlamlıdır (Trainer, 2012: 598). Bununla birlikte yerel toplulukların işleteceği karar süreçlerinde ekolojik toplum kaygısının güçlü biçimde dikkate alınacağına garanti bulunmamaktadır. Demokratik yerel toplulukların yüksek ekolojik standartlar ve bu açıdan kendine yeten bir yapı yerine, piyasacı arayışlar ve maddi şeyler biriktirme peşinde koştuğu örnekler görülmektedir. Demokratik büyümeme idealine uygun yerel bir ekonomiyi sürdürecektir küçük dükkanlar, küçük binalar ve dayanışma ağları yerine “eski toplumu” yeniden üreten alışveriş merkezleri ve yüksek katlı yapılaşmaya geçit veren kararlar da alınabilir. Çevreye duyarlı, aşağıdan yukarıya birbirine bağlı bir taban demokrasisinin işlediği bir köyler kentinin (biyobölge) varlığı tarihsel olasılıklara, siyasal kültüre fazlasıyla bağımlıdır (Romano, 2012: 583-584; Latouche, 2009: 44-45). Yerel ekonomilere ilişkin yeterli deneyimin birikmediği mevcut koşullarda yerellikten yola çıkarak genel bir “küçük güzeldir” uzlaşısına varmak gerçekçi değildir.

Büyümeme hareketinin toplumla ilişki kurma biçiminde de “büyümeme ya da çöküş” aciliyeti ile çelişen bir tutum görülmektedir. Sürdürülebilir bir ekolojik topluma gönüllü geçişe dayanan yavaş, aşağıdan yukarıya bir örgütlenme stratejisi, temel insani arzu ve duygulara hitap eden, tüketimin cazibesi üzerinde yükselen büyüme paradigmasını yerinden edecek bir radikallikte görülmemektedir (Research&Degrowth, 2010: 524; Trainer, 2012: 597). Ekolojik farkındalığı yüksek ama dar kadrolara hapsolmuş, yaşam tehlikesini ve bilimin “buyruklarını” öne çıkaran kontrol odaklı bir “aristokratik etik” topluma ulaşamayacağı gibi demokratik büyümeme fikrini başlangıç amaçlarının uzağına düşürüp tekno-otoriterlik ile buluşturabilir (Romano, 2020:94).

Büyümeme fikrinin hayata geçirilmesi için öncelikle ulusötesi güç ilişkilerinin ve sınıfsal ilişkilerin yeniden belirlenmesine, dünya çapında kurumsal değişikliklere ihtiyaç vardır. Bir kapitalizm türünden diğerine hatta kapitalizm sonrası bir iktisadi sisteme geçişe gereksinim duyulmaktadır. Neoliberalizmin inşasında kapitalizm, Keynesyen öğelerinden arındırılırken neoliberal paradigmanın gerekleri (serbest piyasa, özelleştirme, deregülasyonlar vb.) mevcut sisteme yerleştirilmiş, Post-Fordist üretim sistemi ile birlikte üretim ve sınıf ilişkileri yeniden belirlenmiştir. Neoliberalizmin küresel kapitalizmin egemen formu haline gelmesine benzer

bir süreç büyümeme için de umut edilebilir ve büyüme sonrası bir küresel ekonomi kurulabilir.

Yine büyümemenin egemen paradigma haline gelebilmesi için çeşitli politikalar yoluyla sürecin desteklenmesi gerekmektedir. Toplumların tüketici-kapitalist anlayıştan vazgeçmesi için kapsamlı kurumsal değişiklikler gerekmektedir. Temel gelirin garanti altına alınması, iş garantisi, aylık ücretlerde azalma olmadan çalışma saatlerinin azaltılması gibi uygulamaların devreye sokulması sınırsız iktisadi büyümeye gereksinim duyulmadan sürece ayak uydurulmasını hızlandıracaktır. Aslında büyümenin ötesine geçiş, birikim ve genişleme üzerine kurulu kapitalist sistemin de ötesine geçişi gerektirecektir. Yeni üretim ve tüketim ilişkilerinin doğmasını gerektiren büyümeme sürecine geçişin başarısı küresel boyutta harekete geçişe bağlıdır. Büyümeme sadece çevreyi korumak veya kapitalizmin etkilerini hafifletmek değil, aynı zamanda alternatif bir toplumsal ekoloji ve farklı bir ideolojiyi gerektirmektedir (Kallis, 2015: 4). Toplumun altını oyan neoliberal anlayışa karşı yaşamımız ve doğal kaynaklar üzerindeki kolektif kontrolü geri getiren bir anlayışa ihtiyaç artmaktadır. Bunun için büyümeme bir toplumsal harekete dönüşecek ise kendi içerisindeki iradeci/gönüllük esasına dayalı dönüşümü benimseyen hegemonyayı kırması gerekmektedir. Neye karşı ve kiminle sorularına yanıt aranması ve büyümemenin yeniden düşünülmesine gerek vardır (Romano, 2012: 586, 589).

Büyümeme, yalnızca boş zamanı artırmak için değil, aynı zamanda doğal çevre üzerindeki yükü de azaltmak için de daha az üretimi destekler. Elbette işgününün kısaltılması özgürlük alanının genişlemesinin önkoşuludur, ancak gelir ve kaynakların daha adil (yeniden) dağıtımı, üretici güçleri artırmadan işgününi kısaltabilir (Saito, 2022: 235).

Sonuç

Özellikle 1945 sonrasında bir ülkenin refah düzeyinin belirlenmesinde ve diğer ülkelere göre gelişmişliğinin kıyaslanmasında GSYH artışı dikkate alınmıştır. Ancak bu ölçüt, bir ülkenin refah düzeyini belirlemede ve kıyaslamada yetersiz kaldığı gibi sistemin her geçen gün derinleştiği eşitsizlikleri de göz ardı etmektedir. Bu süreçte en çok ihmal edilen alanlardan biri de çevredir. Çevresel tahribatın geldiği boyutlara rağmen büyüme ideolojisinden vazgeçilmemiştir. Sürdürülebilir büyüme ve çevre arasında bir çelişkinin olmadığı, uzun dönemde büyümenin ve teknolojik gelişmenin çevre kirliliğini azaltacağı sık sık vurgulanmıştır. Ancak iktisadi alanın ötesine geçen, yerküreyi tehdit eden “çoklu kriz” ortamında, kaynak kıtlığının yaratacağı bir fiyat artışı ve etkinlik arayışı yoluyla oluşacak “piyasa çözümüne” bel bağlayacak zaman kalmamıştır.

İşte böyle bir iklimde büyümeme, anaakım iktisadın fetiş nesnesi olan büyümeye karşı bir alternatif arayışı olarak doğmuştur. Kavram ilk defa Gorz tarafından dile getirilmiş, 2008’de gerçekleşen Konferans sonrasında özellikle akademik yazında taraftar toplar hale gelmiştir. Daha önce de ifade edildiği üzere büyümeme kapitalist sistemde yerleşik olan üretim, tüketim, bölüşüm ilişkilerinin yeniden belirlenmesine dayanmaktadır.

Karbon salımının ve ekolojik ayak izi ölçümlerinin ortaya koyduğu üzere doğanın sınırlarına ulaşmış bulunuyoruz. İklim krizinin tüm yakıcılığı ile gündem olduğu günümüzde büyümeme dünya kamuoyunun kulak kabarttığı bir yaklaşım halini almamış, sadece akademik yazında karşılık bulmuştur. Bunun sebebi büyümeme hareketinin sınırlılıkları olduğu kadar egemen sınıf çıkarlarıdır. Büyümeme gerçek bir paradigma kayması olacak ise bunun bedelini en fazla ödeyecek kesim kuşkusuz gelir ve servetten en fazla payı alanlar olmalıdır. Çalışan sınıflar için tüketim kalıplarını değiştirmek görece kolaydır. Küresel ve ülke içi gelir dağılımı adaletsizliğinin geldiği noktada bu sınıfların ağırlıklı bir kısmı elde ettiği ücretle günü kurtaracak bir ölçüde tüketim yapabilmekte, bunun gerçekleşmesinin güçleştiği durumlarda finans sektörü devreye girmektedir. Devrimci bir çözümün koşullarının ortada olmadığı ya da böyle bir çözümün benimsenmediği bir ortamda şirketlerin, burjuva sınıfının bu sürece ikna edilmesi gerekmektedir. Toplumların tüketim anlayışının dönüşmesi, radikal bir değişime iknası da şüphesiz yeni bir dünya inşası için kritik bir hedefdir. Ancak, şirketlerin üretim ve dolaşım alanına yönelik yaklaşımlarını, pazarlama stratejilerini değiştirmeleri bu dönüşümün anahtarıdır. Bunun için yeni bir paradigmaya ihtiyaç vardır. Bu paradigma değişiminin hayata geçirilebilmesi için öncelikle ekonomik açıdan kırılğan kitlelere yönelik üretici-tüketici kooperatiflerinin ve onarım atölyelerin kurulması, üretim araçların ortak kullanımının sağlanması, tüketim kalıplarının değiştirilmesi ve muhtemelen en zoru büyümemenin egemen sınıflara yayılması gerekmektedir. Ancak büyümeme yaklaşımı toplumun tümünü yeni değerlere ve fedakarlığa çağırır, tüketicileri dönüşümün anahtarı olarak görürken; ekolojik krizde sorumluluğu daha fazla olanlar ile hesaplaşma niyetinde gözükmemektedir.

Ayrıca yereli önceleyen bu hareketin başarısı küresel bir hareket haline gelmesine, bir hegemonya oluşturmaya bağlıdır. Büyümemenin sonucu istihdam kaybı olmamalıdır. Bu nedenle iş güvencesi, belli bir ücret garantisi, ücret kaybı olmadan çalışma saatlerinin azaltılması gerekmektedir. Bu adımlar atılırken en çok dikkat edilmesi gereken şeylerden biri kuşkusuz tüketim kalıplarının değiştirilmesidir. 1945 sonrasında nasıl doyumsuz bir tüketim toplumu yaratıldıysa aynı şekilde isteklere değil ihtiyaçlara göre tüketim yapan “yeni bir toplum” oluşturmak gerekmektedir. Üretim kalıplarının değiştirilmesi için de istekleri dikkate alan üretim anlayışının

yerini ihtiyaçlara göre üretim anlayışının alması çevre kirliliğine yol açan üretim yöntemlerinin caydırıcı düzeylerde vergilendirilmesi, doğal kaynak kullanımında aşırıya kaçan üretim yöntemlerinin engellenmesi, yeni enerji kaynaklarına yönelinmesi, İnsani Gelişme Endeksi gibi endekslere çevre kirliliğinin eklenmesi, çevre dostu üretim yöntemlerini teşvik edici yatırımların kredi kolaylıkları ve teşviklerle desteklenmesi gibi önlemler gerekmektedir.

Son olarak üretim ve tüketim kalıplarını değiştirme sürecinde yeni sistemin tamamlayıcısı olarak yeni kurumların oluşturulması bu sürecin hızlanmasında ve “geçişte” etkili olacaktır. Bu yeni toplumsal düzenin başarısı ve işlerliği küresel ölçekte bu adımların tabana yayılmasıyla sağlanabilir. Ancak bu toplumsal desteği yaratmak için kapitalist sistemin gerçek yararlanıcılarını, iktidar asimetrilerini hedef tahtasına koyan, iktidar sahiplerini iktidarın ötesine geçen bir sınıfsal perspektife ve örgütlenme anlayışına ihtiyaç vardır. Aksi halde büyümeme “elitist” bir duyarlılığın ve zihin egzersizinin ötesine geçemeyecek, daha da kötüsü sisteme içerilerek bir “pasif devrime” kurban gidebilecektir.

Kaynakça

- Abramovitz, Moses ve Paul A. David (1973), “Reinterpreting Economic Growth: Parables and Realities”, *The American Economic Review*, 63 (2), s. 428-439.
- Abramovitz, Moses (1981), “Welfare Quandaries and Productivity Concerns”, *The American Economic Review*, 71 (1), s.1-17.
- Buch-Hansen, Hubert (2018), “The Prerequisites for a Degrowth Paradigm Shift: Insights from Critical Political Economy”, *Ecological Economics*, 146, s. 157–163.
- Buch-Hansen, Hubert ve Martin Carstensen (2021), “Paradigms and the Political Economy of Ecopolitical Projects: Green Growth and Degrowth Compared”, *Competition & Change*, 25(3–4), s. 308–327.
- Daly, Herman E. (1974), “Steady-state Economics Versus Growthmania: A Critique of the Orthodox Conceptions of Growth, Wants, Scarcity, and Efficiency”, *Policy Sciences*, 5(2), s. 149-167.
- Daly, Herman E. (1998), “The Return of Lauderdale’s Paradox”, *Ecological Economics*, 15 (1), s. 21-23.
- Demaria, Federico, François Schneider, Filka Sekulova ve Joan Martinez-Alier (2013), “What is Degrowth? From an Activist Slogan to a Social Movement”, *Environmental Values*, 22 (2), s. 191–215.

- Easterlin, Richard A. (1974), “Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence”, Paul A. David ve Melvin W. Reder (Eds.), Nations and Households in Economic Growth, Essays in Honor of Moses Abramovitz, (New York: Academic Press): 89-125.
- Easterlin, Richard A. ve Kelsey J. O’Connor (2020), The Easterlin Paradox, IZA Institute Discussion Paper Series No. 13923.
- Foster, John Bellamy ve Brett Clark (2009), “The Paradox of Wealth: Capitalism and Ecological Destruction”, Monthly Review, 61 (6), s.1-18.
- Georgescu-Roegen, Nicholas (1975), “Energy and Economic Myths”, Southern Economic Journal 41 (3), s. 347-381.
- Gorz, Andre (M. Bosquet) (1972). Nouvel observateur. Paris.
- Gorz, Andre (1980), Ecology as Politics, (Montreal: Black Rose Books).
- Grossman G. M. ve Krueger, A. B. (1995), “Economic growth and the environmental”. The Quarterly Journal of Economics, 110(2), s. 353-377.
- Harvey, David (2020), “Anti-capitalist Politics in the Time of COVID-19”, Jordan, T. Camp ve Chris Caruso (Eds.), (London: Pluto Press): 179-189.
- Huber, Matthew T. (2022), Climate Change as Class War, (London&New York: Verso Press).
- Jackson, Tim (2021), Post Growth: Life After Capitalism, (Cambridge: Polity Press).
- Kallis, Giorgos (2015), “The Degrowth Alternative”, Great Transition Initiative, <https://greattransition.org/publication/the-degrowth-alternative> (24.04.2023).
- Kallis, Giorgos, Federico Demaria ve Giacomo Alisa (2015), “Introduction: Degrowth”, Giacomo, D’Alisa, Federico Demaria ve Giorgos Kallis (Eds.), Degrowth a Vocabulary for a New Era, (New York: Routledge): 1-17.
- Klitgaard, Kent A. ve Lisi Krall. (2012)., “Ecological Economics, Degrowth, and Institutional Change”, Ecological Economics, 84, s. 247–253.
- Latouche, Serge (2009), Farewell to Growth, (Cambridge: Polity Press).
- Meadows, Donella.H., Dennis L. Meadows, Jorgen Randers ve William W. Behrens III (1972), Limits to Growth, (New York: Universe Books).
- Organisation for Economic Co-operation and Development (2011), Towards Green Growth: Monitoring Progress, (Paris: OECD Publishing).
- Research & Degrowth (2010), “Degrowth Declaration of the Paris 2008 Conference”, Journal of Cleaner Production, 18 (6), s. 523–524.

- Romano, Onofrio (2012), “How to Rebuild Democracy, Re-thinking Degrowth”, *Futures*, 44, s. 582-589.
- Romano, Onofrio (2020), *Towards a Society of Degrowth*, (NY: Routledge).
- Saito, Kohei (2023), *Marx in the Anthropocene Towards the Idea of Degrowth Communism*, (Cambridge: Cambridge University Press).
- Schneider, François, Giorgos Kallis ve Joan Martinez-Alier (2010), “Crisis or Opportunity? Economic Degrowth for Social Equity and Ecological Sustainability. Introduction to this Special Issue”, *Journal of Cleaner Production*, 18 (6), s. 511–518.
- Sekulova, Filka, Giorgos Kallis, Beatriz Rodrigues Labajos ve François Schneider (2013), “Degrowth: From Theory to Practice”, *Journal of Cleaner Production*, 38, s. 1-6.
- Selden, Thomas ve Song Daqing (1994), “Environmental Quality and Development: Is There a Kuznets Curve for Air Pollution Emissions?”, *Journal of Environmental Economics and Management*, 27 (2), s. 147–162.
- Social Progress Index (2022), <https://www.socialprogress.org/> (11.11.22).
- Stiglitz, Joseph E., Amartya Sen ve Jean Paul Fitoussi (2009), *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*, (Paris: Commission).
- Stiglitz, Joseph E., Amartya Sen ve Jean-Paul Fitoussi (2010), *Mis-measuring Our Lives: Why GDP doesn't Add Up?*, (New York: The New Press).
- Stokey, Nancy L. (1998), “Are There Limits to Growth?”, *International Economic Review*, 39 (1), s. 1-31.
- Trainer, Ted (2012), “De-growth: Do You Realise What it Means?”, *Futures*, 44 (6), s. 590-599.
- Vansintjan, Aaron (2019), “Degrowth vs. the Green New Deal”, <https://briarpatchmagazine.com/articles/view/degrowth-vs.-the-green-new-deal> (25.04.2023).
- Van den Bergh, Jeroen (2009), “The GDP Paradox”, *Journal of Economic Psychology*, 30 (2), s. 117–135.
- World Bank (1992), *World Development Report 1992: Development and the Environment*, (New York: Oxford).
- World Bank Data (2022), <https://data.worldbank.org> (11.11.22).

